

V. BAGDONAVIČIUS

ROMANO BYTAUTO FILOSOFINIŲ PAZIŪRŲ BRUOZAI

Romanas Bytautas (1886—1915), palikęs kuklų, bet ryškų pėdsaką šio šimtmečio pradžios Lietuvos dvasinio gyvenimo panoramoje, buvo pirmasis lietuviškai rašęs filosofas, turėjęs aukštąjį filosofinį išsilavinimą. Deja jo rašytinis palikimas nėra gausus. Jį tesudaro stambokas Maskvos universitete apgintas diplominis darbas apie V. Vunto sielos substancijos sampratą bei keletas didesnės ar mažesnės apimties straipsnių kalbos, filosofijos, kultūros aktualijų klausimais katalikiškoje „Draugijoje“, liberalinėse „Lietuvos žiniuose“ ir liberaliosios moksleivijos žurnale „Aušrinė“¹. Tačiau tasai palikimas pakankamai solidžiai reprezentuoja trumpą gyvenimą tenugyvenusio, kūrybos kelią iš esmės tepradėjusio jauna žmogaus intelektualinę veiklą, atspindi gana platų tiek filosofinių, tiek kultūrinių ieškojimų diapazoną bei mąstymo gilumą. Kūrybinį aktyvumą, intelektualinių ieškojimų drąsą rodo didesnieji R. Bytauto užmojai, kurių įgyvendinti nebegalėjo. Kaip liudija mokslo draugai, jaunas filosofas buvo pasiryžęs parašyti išsamų veikalą apie tautą, „kuriame svajoto pamatuoti <...> tautystės kilmę, faktą, klestėjimą ir ateitį“, filosofinio pobūdžio darbą apie lietuvių kalbos dvasią. Rūpėjo jam ir atskirame veikale filosofiškai pagrįsti psichologijos mokslo objektą bei metodą, norėjosi „sutaisyti savąjį logikos kursą“².

R. Bytauto filosofinių interesų ratas buvo gana platus: savo darbuose, jis glausčiau ar plačiau palietė ontologijos, gnoseologijos, etikos, estetikos, istorijos filosofijos klausimus. Dirbdamas kalbos filosofijos bei tautos problematikoje, labiausiai jis koncentravosi į tai, kas įeina į kultūros filosofijos sferą, tuo tarsi atsiliepdamas į kultūrinę XX a. pradžios lietuvių tautos gyvenimo aktualijas. R. Bytautas su savo filosofine programa iš esmės ruošėsi eiti tuo keliu, kuriuo jauėjo Vydūnas ir į kurį vėliau atėjo S. Šalkauskis, A. Maceina bei kiti žymesnieji lietuviškosios kultūros filosofijos atstovai. Mes apsiribosime R. Bytauto pasaulėžiūros branduolį sudariusių jo paties epizodiškai nusakytų ontolo-

¹ Žr.: *Romanas Bytautas*. Bibliografija / Sudarė Juozas Tumelis.— V., 1986. P. 12.

² *Ramuno Bytauto darbai* // Pirmasai baras.— V., 1915.— P. III.

ginių, gnoseologinių ir etinių pažiūrų aptarimu. Jo kultūros filosofijos koncepcijos apmatai yra verti atskiros studijos.

Didžiausios apimties R. Bytauto darbas — 2-jų dalių konkursinis rašinys „Vundto mokslo apie sielos substancijos sąvoką kritika“, kurį jis parašė Maskvos universitete, lankydamas G. Čelpanovo vadovaujamą eksperimentinės psichologijos seminarą. Už jį autorius 1911 m. gavo aukso medalį, o 1912 m. apgynė jį (kiek praplėstą) kaip diplominį darbą. Du šio darbo kopijų egzemplioriai yra saugomi ir Vilniaus V. Kapuskio universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuje (f. 45)³. Darbe iš idealizmo pozicijų kritikuojamos vokiečių psichologo, fiziologo, lingvisto ir filosofo idealisto Vilhelmo Vunto (1832—1920) pažiūros sąmonės klausimu⁴. Kritikos smaigalys čia nukreiptas į V. Vunto teiginį, jog nesama sielos substancijos. Pastarosios nebuvimą vokiečių filosofas aiškino, remdamasis sielos aktualumo teorija, teigiančia jog realiai esama ne visada sau tapačios substancialios sielos, o tikslai nenutrūkstamo psichinių procesų srauto, iš kurio susidaro nekintančio išgyvenimų subjekto regimybė. Savo darbe R. Bytautas įrodinėjo, jog tokia teorija negalinti paaiškinti, kodėl sąmonė išliekanti tapati sau, kai psichiniai procesai laikinai nutrūksta. Toks paaiškinimas, anot R. Bytauto, esąs galimas tikslai pripažįstant nekintančią, visada sau tapačią sielos substanciją. Teigdamas, jog sielos monada potencialiai talpinanti pačią būties esmę, R. Bytautas sielos substanciją traktavo aiškiai idealistiškai. Kitos reikšmingesnės šiame darbe implikuotos bei skelbtos idėjos: tai idėja apie introspekcionistinių pažinimo pobūdį bei apie V. Vunto postuluojamos tautai bendros sąmonės nebuvimą. Pastarąją, anot R. Bytauto, sudarąs tos tautos nariams bendrų išgyvenimų junginys.

Didžioji R. Bytauto publikacijų dalis (tęstiniai straipsniai „Šis tas iš lietuvių kalbos filosofijos“, „Kaip tarti ir rašyti svetimžodžius?“, „Lietuvių raštakalbės reikalai“, „Tauta ir tautiškoji sąmonė“) akivaizdžiai rodo, jog jaunas mąstytojas buvo pradėjęs rimtai dirbti prie savo didesniųjų kultūros filosofijos sferai priklausyti turėjusių programinių veikalų apie tautą bei lietuvių kalbos dvasią. Juose dėstomas idėjas galima traktuoti kaip pakankamai konceptualius kultūrososofinės teorijos apmatius.

Reikšmingas R. Bytauto kūrybinėje biografijoje yra polemisinis straipsnis „Ar-gi?“. Jame nėra tiesiogiai gilinamasi į kultūrososofinėms studijoms pasirinktą problematiką. Įdomus ir reikšmingas jis yra tuo požiūriu, kad bene aiškiausiai atskleidžia pagrindinius R. Bytauto filosofinės pasaulėžiūros bruožus, kad leidžia susidaryti visuminį tos pasaulėžiūros vaizdą. Iš šio straipsnio galima geriau suprasti tiek tas filosofines idėjas, kuriomis operuojama diplominiame darbe, tiek kituose darbuose dėstomas pažiūras kultūrososofinio pobūdžio klausimais. Išsamiau-

³ „Logoso“ žurnale (1926.—Nr. 2.—P. 129—162) buvo paskelbtos šio darbo ištraukos, verstos P. Dovydaičio.

⁴ Šį darbą išsamiai išanalizavo prof. A. Gučas. Žr.: Gučas A. Psichologijos raida Lietuvoje (XIX a. pab.—XX a. pr.).—V., 1968.—P. 73—87.

siai čia atsiskleidžia mums rūpimos ontologinės bei etinės R. Bytauto pažiūros, paliečiami gnozeologijos klausimai. Straipsnis rašytas, atsiliepiant į pradedančiojo katalikiškojo filosofo P. Dovydaičio toje pat „Aušrinėje“ (1910, Nr. 6) patalpintą straipsnį „Tikėjimo elementas žmogaus gyvenime“, kurio autorius skelbė religijos primatą prieš dorovę, įrodinėjo materialistinės pasaulėžiūros negatyvų poveikį dorovei, teigė esant būtiną ryšį tarp žmogaus dorovingumo ir idealistinių jo įsitikinimų bei religingumo. Dėstydamas savo požiūrį šiais P. Dovydaičio iškeltais klausimais R. Bytautas, nors ir glaustai, bet gana aiškiai išsakė savo supratimą apie būties esmę, apie pažinimo pobūdį, taip pat savo įsitikinimus tiek idealizmo, tiek ir materializmo atžvilgiu, išdėstė savą dorovės ir jos socialinio vaidmens supratimą.

Tebebūdamas savo tiesioginių ir netiesioginių filosofijos mokytojų rusų bei vokiečių idealistų — G. Čelpanovo, L. Lopatino, V. Vunto, H. Locės, F. Paulseno, V. Vindelbando ir kt. — poveikio orbitoje, R. Bytautas stengėsi išsilaikyti idealizmo pozicijose. Tačiau kraštutinis idealizmas jaunajam lietuvių mąstytojui irgi nebuvo priimtinas, ir jis stengėsi savo konstruojamoje pasaulio sampratoje surasti vietos ir materializmui. Minėtame straipsnyje tos pastangos bene ryškiausiai matomos. R. Bytautas iš esmės ieškojo kompromisinio kelio tarp idealizmo ir materializmo, bandė juos derinti ir papildyti vieną kitu. Tokio derinimo aparaiškas jis išvelgė dualistinėse ir panteistinėse filosofinėse koncepcijose, kuriomis pats daug kur rėmėsi. Greičiausiai studijuodamas L. Lopatino bei H. Locės veikalus, R. Bytautas ypač susidomi šiuos mąstytojus stipriai veikusia G. V. Leibnico monadologija. Į ją ne kartą atsiremiamą ir minėtame R. Bytauto straipsnyje. Kad šie mąstytojai jaunąjį lietuvių filosofą stipriai laikė savo poveikio orbitoje, ypač aiškiai matosi iš psichofiziniam paralelizmui labai artimų jo filosofinių pozicijų. R. Bytauto aiškinimu, pirminiai pasaulio elementai (jie suprantami kaip G. V. Leibnico monados) esantys kartu ir materialūs, ir dvasiniai. Kiekvienas pasaulio objektas, net ir pats primityviausias, turįs ne tik savo fizinę struktūrą, bet ir savo sąmonės sferą. „Kiekviena žolelė ir kirminėlis, kiekvienas augmuo ir gyvis, kiekvienas daiktas, akmuo ir žemės dulkė ir viskas apskritai, visi dangaus kūnai ir ištisa pasaulės visybė — gyvenančios savo vidiniu psichiniu gyvenimu, kad ir begaliniai tolimu žmogiškajam“⁵, — rašė mąstytojas. Taip esą galima paaiškinti imanentinio pasaulio objektų dėsningumą, ir tada esą galima suprasti, kodėl pasaulio raida esanti ne stichiška, o vykstanti pagal tam tikrus dėsningumus, kodėl pati visata esanti ne chaotiška, o harmoninga. Kiekvienas atomas esąs protingas ir veikias tikslingai. Vadovaujantis ta pačia logika esą galima kalbėti ir apie pasauliui imanentinį protą.

Teigdamas apie imanentinį pirminių visatos elementų bei viso pasaulio dvasingumą (jį esą galima traktuoti ir kaip protingumą), R. Bytautas stengiasi iš psichofizinio paralelizmo grįsto dualizmo pereiti į panteizmą,

⁵ *Bytautas R. Ar-gi? // Aušrinė. — 1911. — Nr. 2. — P. 39—40.*

kuriame, jo manymu, idealizmas visiškai gali susiderinti su materializmu. Tiesa, jaunas lietuvių mąstytojas čia nėra visiškai originalus — jis tik pritaria vokiečių neokantininkui F. Paulseni, kuriam atrodė, jog iš paties materializmo postuluojamų principų jau savaime logiškai turįs išplaukti panteizmas: materialistinis reiškinių dėsningumo pripažinimas reiškias ne ką kita, kaip imanentinio protingumo, arba dvasingumo, pripažinimą. Pritardamas šiam F. Paulseno postulatui R. Bytautas išreiškė savo paties poziciją. Materializmo pripažįstamą dėsningumą, lietuvių mąstytojo įsitikinimu, esą būtina papildyti aristoteliškuoju teleologizmu — kiekvienas reikškinys esąs sąlygojamas ne tik priežastingumo, bet ir pasaulio raidai būdingo tikslingumo. Pats pasaulio susikūrimas ir tolesnis jo vystymasis esąs ne atsitiktinis („ne priepuolamas“), o tikslingas vyksmas, kuriame aktualizuojasi kosminio būties protingumo potencialas. Anot R. Bytauto, „pasaulė nėra mirtinga <...>, nejudi ir beprasmiškas atomų sąmaiša, bet gyvasties ir judesio pilna, įstatinga ir prasminga sistema. <...> vidinė tikrumo esmė yra dvasia ir protas <...>. Gamta gali valdytis proto dėsniais tik todėl, kad ji pati savyje yra Protas — Dvasia“⁶. Būtent tasai imanentinis gamtos dvasingumas ir esąs jos raidos tikslingumo garantija. R. Bytauto aiškinimu, „visi gamtos procesai iš tikrųjų yra vienas didelis savyje užbaigtas procesas, tikruma yra viena esybė, viena substancija, iš kurios atskiri daiktai išeina, kaip jos būtinos modifikacijos ir tas būtinumas ne priverstinis ir duotas iš lauko, bet vidinis — estetiškai-teleologiškas, kurs vienkart yra tobula laisvė ir apsisprendimas“⁷. Šį paaiškinimą galima laikyti R. Bytauto ontologinių pažiūrų kvintesencija. Beje, tos pažiūros nėra kiek plačiau išvystytos ir išsamiai argumentuotos. Teiginiu, kurį pacitavome, pats mąstytojas, aiškindamas savo pažiūras įvairiais kitais klausimais, disponuoja beveik kaip aksioma. Šis momentas leistų R. Bytautą laikyti panteistinės krypties mąstytoju. Tiesa, jis tebėra veikiamas ir psichofizinio paralelizmo, sąlygojusio kai kurių dualizmo reliktų išsilaikymą jo pažiūrose.

Dualizmą R. Bytautas, atrodo, buvo linkęs inkorporuoti į panteizmą, pirmąjį subordinuoti pastarajam. Jo supratimu, sąmonės reiškiniai, žmogaus dvasinė veikla kylantys iš dvasinės visumos esmės, bet jiems aktualizuotis esą reikalingas materialus pasaulis, materialią struktūrą turį jo objektai. Tačiau ir pastariesiems tos struktūros nepakanka. Juos, tiksliau sakant, pirminius jų struktūrinius elementus, kaip jau galėjome įsitikinti, R. Bytautas irgi traktuoja kaip turinčius imanentinę sąmoningumo galią, kuri teikia prasmę ir tikslą jų būčiai ir vyksmui, kuri verčia juos veikti pagal visuotinio sąryšio dėsnį. „Bet atomai, savo esme visiškai savarankūs ir nepriklausą kiti kito, negalėtų įžengti į jokių veikimąsi ir padaryti suderintos visybės,— taigi jie nėra obsoliučiai savarankūs, kiekvienas jų neturi nepriklausomo esimo, taigi toji vidinė pri-

⁶ *Bytautas R. Ar-gi? // Aušrinė.— 1911.— Nr. 1.— P. 16.*

⁷ *Ten pat.— P. 17.*

valybė, dėl kurios jie turėję sutverti kosmą <...>, yra pats sąnariavimas (buvimas sąnariu) kosmo vienybėje" — postuluoja R. Bytautas, tarsi stengdamasis paryškinti panteistinius savo pažiūrų momentus.

Savo ontologines idėjas, jų labiau neišplėtodamas iki savarankiškos teorijos, R. Bytautas fragmentiškai išdėstė išsakydamas savo nuomonę į materializmą, bandydamas rasti kompromisinį santykį tarp jo ir idealizmo. Tą jis darė kritikuodamas P. Dovydaičio pateiktą visišką materializmo nuvertinimą. Pačia bendriausia prasme savo požiūrį į materializmą R. Bytautas taip nusakė: „<...> nesu materializmo pasekėjas, nes laikau jį neužtenkama ir siaura pasauliožvalga"⁸. Tačiau ir nebūdamas materializmo sekėju, jaunas mąstytojas į materializmą žiūri su didele pagarba ir aukštai vertina jo vaidmenį tiek filosofijos, tiek mokslo raidoje. Materializmo, kaip pasaulėžiūrinės sistemos, nepakankamumas, anot mąstytojo, dar nereiškiąs, kad jis iš viso negalys vaidinti pasaulėžiūrinio vaidmens, kad jo doktrinos nesama tiesos, kad jam nerūpi bendriausi ir esmingiausi būties klausimai. „Materializmas nieku būdu negali priešintis metafizikai dėl tos aiškios priežasties,— rašo R. Bytautas,— kad jis pats yra vienas apribotas metafizikos pavidalas. Rasi ta metafizika dideliai netobula, bet vis tiek metafizika"⁹. Mąstytojas išpėjo, jog nereikią pulti į tą klaidą, kurią padarė P. Dovydaitis,— nereikią supainioti materializmo su pozityvizmu, kuris „Klausimus apie tikrumos esmę <...> laiko neišrišamais ir atmeta kaipo bergžodžius"¹⁰. Materializmas duodąs gana išsamų ir pakankamai logiškai motyvuotą savo supratimą apie būtį, apie pasaulio pažinimo galimumus ir būdus ir dėl to teisėtai gali būti laikomas viena iš pasaulėžiūros formų. Jo ribotumas („neužtenkamumas ir siaurumas“) esąs tas, kad, vienintele tikrovės forma laikydamas materiją, jis neapimaš visos būties ir negalys paaiškinti esmės tų reiškinių, kurie priklauso dvasingumo sferai. Už jo ribų liekanti ir pati dvasinė būties esmė, kurios tikrumu ir primatų materijos atžvilgiu, kaip matėme anksčiau, R. Bytautas neabejoja. Bene labiausiai, jaunojo mąstytojo įsitikinimu, materializmo ribotumas pasireiškiąs tuo, kad jis tepripažįstąs mechaninę pasaulio struktūrą, mechaninėmis priežastimis grindžiąs savaiminę jo raidą ir neigiąs visatos vyksmo tikslingumą. R. Bytautas materializmą iš esmės sutapatino su mechanistiniu materializmu, neprieidamas iki dialektinio materializmo, nepasigilindamas į jo idėjas, nepasidomėdamas jo sistema. Jis bandė papildyti ir patobulinti ar netgi pakeisti panteizmu būtent mechanistinį materializmą.

Materializmui R. Bytautas pripažino ne tik „nepilnos pasauliožvalgos“, „nepilnos tiesos“, bet ir gamtos mokslų metodologijos statusą. Anot R. Bytauto, materializmas, pripažįstantis materiją vienintele substancija, esąs visiškai kompetentingas nužymėti bendriausias gamtos pažinimo ir

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat.

įvaldymo metodologines gaires, garantuojančias racionaliai pagrįstą mokslinių tyrinėjimų tikslumą. Ir tai, anot R. Bytauto, esąs istorinis materializmo reikšmingumas, didelis jo nuopelnas mokslo plėtotei. Mokslui ir filosofijai materializmas esąs nusipelnęs ir didžiuoju savo idėjų indėliu, labai daug reikšusiu tolesnei šių kultūros sferų raidai, tiesiog tapusiu žmonijai „visuotine dvasine manta“. Tokia „manta“ gamtos mokslams ir filosofijai, pavyzdžiui, yra tapę Demokrito atomų teorija, gamtos reiškinių priežastingumo aiškinimas, kokybinių skirtumų suvedimas į kiekybinius, visuotinio reiškinių sąryšio iškėlimas ir pan. „Materializmo idėjos įėjo į šiuolaikinę dvasišką kultūrą kaip organiška sudedama dalis. To nebūtų buvę, jei jis priešintųs elementiškai logikai ir metafizikai“¹¹, — iškeldamas materializmo nuopelnus, rašė R. Bytautas.

Pažinimo klausimus R. Bytautas gvildena iš introspekcionistinių pozicijų. Tai nuosekliai išplaukė iš jo ontologinės koncepcijos, postulavusios dvasią kaip būties pagrindą. R. Bytauto teigimu, pasaulio pažinimo ir supratimo „išeinamu punktu yra mūsų *psichikinis gyvenimas*“ (kursyvas R. Bytauto. — V. B.)¹², nes žmogaus dvasinė esmė yra visumos dvasingumo apraiška, mikrokosmosas, talpinąs savyje pačią būties esmę ir akivaizdžiai demonstruojąs josios pobūdį. Šiame R. Bytauto požiūryje galima išvelgti ne tik tai, kad jis perėmė savo mokytojų G. Čelpanovo, L. Lopatino ar H. Locės introspekcionistines pozicijas, bet ir ryškią analogiją (o gal ir tiesioginį poveikį) su lietuvių mąstytojo Vydūno žmogaus, kaip mikrokosmoso, samprata. „Mes esame pasaulio dalelė, o vėl visas pasaulis yra mumyse“¹³, — teigė Vydūnas.

R. Bytauto įsitikinimu, pažinime žmogus turįs vadovautis ne dedukcijos, o indukcijos metodu, daryti išvadas ir apibendrinimus iš akivaizdžios atskirybės — iš savęs paties. „Visutinis dvasingumas nėra ir būti negali principu aiškinimo žmogaus dvasiško gyvenimo dėsnių, bet pats [turi būti] jų pamatuojamas, — rašo jaunas mąstytojas. — Permanyti mūsų pačių dvasios, atidengimui ir formulavimui jos dėsnių reikia stovėti ant empirijos pagrindo; visutinio dvasingumo teorija tam nieko neduoda“¹⁴. Gamtos dvasingumas suvokiamas, materialaus pasaulio objektams dvasinės esmės simbolių prasmė suteikiama esą dėl to, kad tąjį dvasingumą šalia kūniškumo žmogus pirmiausia randąs savyje. Toks introspekcionistinis požiūris R. Bytautui leido filosofinės disciplinos statusą suteikti psichologijai, o jos objektą — žmogaus psichinius išgyvenimus — traktuoti kaip filosofinio pažinimo objektą. (Psichologija, kaip filosofijos dalimi, R. Bytautas beveik ištiesai operavo savo diplominiame darbe.) Mąstytojo įsitikinimu, psichologijos objektas „turi nepalyginamai didesnę metafizikinę reikšmę negu gamtamokslio tyrinėjimai. Nes dvasioj mes atrandam savo esybę ir visų kitų daiktų esybę mes tegalim su-

¹¹ Ten pat. — P. 18.

¹² *Bytautas R. Ar-gi? // Aušrinė. — 1911. — Nr. 2. — P. 40.*

¹³ *Vydūnas. Likimo kilmė. // Tilžė, 1908. — P. 21.*

¹⁴ *Bytautas R. Ar-gi? // Aušrinė. — 1911. — Nr. 2. — P. 40.*

prasti pagal analogiją su mūsų pačių esybe — dvasia. Vadinas, psichologija atidengia mums prigimtį esimo — būties apskritai ir todėl priguli betarpiškai prie filosofijos“¹⁵.

R. Bytautas ypač akcentavo pažintinį ir pasaulėžiūrinį filosofijos vaidmenį. Josios pažinimo objektas — pasaulis, kaip visuma, būtis. Specialūs mokslai tiria atskiras tos visumos dalis, bet neaprepią jos visos. Teigdama visuotinį pasaulio sąryšį, filosofija atliekanti visų mokslų metodologijos vaidmenį, kelianti jiems pasaulio visumos atžvilgiu reikšmingas problemas, nukreipianti juos į galutinį pažinimo tikslą — įminti būties mįslę. Šalia grynai gnoseologistinės prasmės filosofinis pažinimas turįs ir gilią socialinę prasmę, vaidinąs svarbų auklėjamąjį vaidmenį, nes padedąs žmogui suvokti dvasinio vienumo su visa žmonija bei visa visata ryšį, pakelias jį „ant bendrinių žmonijos interesų aukštybių“¹⁶. Kadangi žmogaus dvasia „ingyja savarankią verčią ir savarankius tikslus“, „daros pasaulės atspindžiu“ ir „gali viską apimti ir suprasti“, „žmogus privalo stengtis viską suprasti, nes plėtoti dvasią reiškia plėtoti savo žmoniškumą. Žmogus privalo būti *mikrokosmas* dvasioje, maža pasaulė, kurioje atsispindi — atsivaizdina visa didžioji pasaulė. Savo mintimi jisai privalo aprėpti viską. Tai jis įvykina filosofijoje“¹⁷ (kursyvas R. Bytauto.— V. B.). Visumos aprėpimas būdingas didžiųjų mąstytojų sukurtoms filosofinėms sistemoms, todėl jos ir turinčios nenykstančią vertę, gyvai funkcionuojančios įvairiose epochose, esančios tarsi amžinai naujos ir aktualios.

Etikos dalykus R. Bytautas aiškina, irgi remdamasis savuoju dvasinės būties esmės supratimu bei introspekcionistine pažinimo koncepcija. Mąstytojo samprotavimu, apie dvasinę būties esmę spręsti, žinių apie ją gauti galima tik iš akivaizdžių josios apraiškų, labiausiai — iš žmogaus dvasingumo, kurio šaltinis — substanciali siela. Taip ir iš dorovės, kaip akivaizdžios empirinės realybės, kuri aiškiai liudijanti apie tikslingą socialinio gyvenimo sutvarkymą, esą galima spręsti apie pačios būties vyksmo tikslingumą. Kitaip tariant, dorovė esanti viena iš ryškesniųjų būties protingumo ir jos vyksmo tikslingumo apraiškų. „Kaip tikrumos esybę mes tegalim pažinti iš mūsų dvasios gyvenimo, taip lygiai ir pasaulinio proceso tikslus mes tegalim suprasti iš žmonijos dorinio gyvenimo, iš doros tikslų — idealų“¹⁸, — aiškina R. Bytautas. Toks paaikškinimas kartu reiškia ir postulavimą to, jog pats dorovės egzistavimas esąs nulemtas ontologiškai, o ne sąlygotas socialinio gyvenimo raidos. Kitaip tariant, dorovė yra suprantama kaip vienas iš aukščiausių panteistiškai traktuojamo pasaulio dvasingumo pasireiškimų. Taip suprantant dorovę, esą galima „doros įstatus pavadinti prigimtiškais sveiko gyvenimo dės-

¹⁵ R. B. [Bytautas R.] Lavinimos reikalui. Filosofija // Aušrinė.— 1912.— N. 14.— P. 11.

¹⁶ Ten pat.— P. 10.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat.— P. 11.

niais"¹⁹. Tiejį „doros įstatai“ (jų vardu R. Bytautas vadina dorovės normas), mąstytojo supratimu, žmogui egzistuoja kaip duotybė, yra vidinė jo savastis. Būtent toji vidinė savastis verčianti žmogų ne tik egzistuoti, bet ir įprasminti savo gyvenimą, valingomis pastangomis tobulėti, veikloje įkūnyti, aktualizuoti savo dvasines potencijas. Tačiau R. Bytautas kartu pripažįsta ne tik ontologinį, bet ir socialinį dorovės funkcionavimo sąlygotumą, socialinės jos genezės prielaidas, tuo pripažinimu tarsi parodydamas, jog ir dorovės fenomene idealizmas irgi susiliejęs su materializmu. Ontologiškai nulemta dorovė esanti ta prasme, kad ji savaip aktualizuoja būties protingumo ir jos vyksmo tikslingumo potencijas. Pati šitų potencijų aktualizacija (kai kalbama apie dorovę) jau vyksta ne būtyje apskritai, o apibrėžtoje jos sferoje, t. y. socialinėje plotmėje, ir pasireiškia kaip protingas žmonių santykių ar individualios žmogaus raiškos reguliavimas, individo ir visuomenės interesų derinimas. Kitaip tariant, dorovė kuriasi kaip specifinė veikimo sfera ir ima vystytis savarankiškai. Pagal atliekamas funkcijas ji tampa viena iš būtiniausių žmogaus socialinės būties, jo, kaip visuomenės nario, reikšimosi sąlygų. Emusi savarankiškai reikštis, R. Bytauto aiškinimu, dorovė įgauna imanentinius savo funkcionavimo dėsningumus, kurių nulemtumo jau reikia ieškoti ne metafizinėje, o socialinėje sferoje. Todėl ir etikos uždavinys esąs parodyti, kad „doros įstatai“ (t. y. dorovės normos) „plaukia iš žmogaus prigimties ir socialio bendravimo reikalų ir, kaip tokie, siektini ir vykintini“²⁰. Tokiam parodymui etikai nereikia remtis metafizika, nes ne būties supratimo pobūdis nulemiaš dorovės funkcionavimo ir efektyvumo socialiniame gyvenime lygį, o pati gyvenimo empirija. Etikai labiau gali pasitarnauti tie duomenys, kuriuos teikia antropologija, psichologija, sociologija. Anot R. Bytauto, „etika privalo būti pamatuota imanentai, antropologiškai, ant mokslo apie žmogų“²¹. Taip „pamatuota“ etika gali pasitarnauti ontologijai („metafizikai“), bet ne atvirkščiai. Mąstytojo teigimu, „ne metafizika yra etikos šaltiniu, bet supratimas žmogaus prigimties ir visuomenės plėtojimosi reikalų“²². Tai, ką etika suranda dorovės empirijoje, kokius iš jos išveda dėsningumus, tai patenka į būties supratimą ir įgauna visuotinių principų prasmę. „Mes galim savo etikinius idealus padaryti visumos principais, bet tik todėl, kad jie jau gyvuoja mumyse,— plėtodamas šią mintį, rašė R. Bytautas.— <...> sakyti, kad pasaulę valdo Dvasia ir Gėrybė, ir iš to daryti išvadą, kad žmonija privalanti plėtoti savo dvasios pajėgas ir sekti gėrybės idealais, vadinasi daryti *logikos ratą*; nes pats supratimas pasaulės esmės, kaipo Dvasios, Proto ir Labo, atsirado dėl konstatavimo protingo ir moralio principo pirmiausia *žmoguje*“²³ (kursyvas R. Bytauto.— V. B.).

¹⁹ *Bytautas* R. Ar-gi? // Aušrinė.— 1911.— Nr. 2.— P. 39.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat.

²² Ten pat.— P. 40.

²³ Ten pat.

Tokiu būties ir dorovės santykio supratimu remdamasis R. Bytautas kategoriškai neigė dorovės ir religijos ryšio būtinumą, aiškino, jog iš ateistinių įsitikinimų bei materialistinės pasaulėžiūros jokių būdu neišplaukiąs amoralizmas. Tokio ryšio postulavimą jaunasis mąstytojas laikė tiesiog absurdišku.

Kultūrosofinius ir socialinius klausimus R. Bytautas sprendė, taip pat iš savų ontologinių pozicijų — tautos egzistencijos pagrindu laikė josios dvasinę kūrybą, o svarbiausiu tos kūrybos subjektu — aktyvios dvasinės saviraiškos siekiančią asmenybę. Pripažindamas, kad klasinę visuomenės struktūrą nulemia ekonominiai santykiai, R. Bytautas postulavo ir tos struktūros tikslingumą — visuomenė esanti „vienybė įvairybė“. Tosios „vienybės įvairybė“ antagonistiškumą pašalinanti bendra visiems tautos ar visuomenės nariams dvasinė žmoniškumo esmė.

* * *

R. Bytauto palikimas nesudarė etapinio reiškinių lietuvių filosofijos raidoje ir nesuvaikino joje esmingesnio vaidmens. Tačiau paties mąstytojo kelyje jo nuveikti darbai rodo, jog pirmąjį, parengiamąjį, kūrybos etapą jis nuėjo sėkmingai, jog lietuvių filosofija buvo besulaukianti rimtų problemų galinčio imtis intelektualo. R. Bytautas į filosofiją ėjo jau su savomis, kad ir neišbaigtomis, iki galo neišrutuliotomis koncepcijomis, kurių visumoje galima išvelgti netgi sistemos kontūrų apmatius. Galimas dalykas, kad tie kontūrai, pačiai sistemai visiškai susiformavus, būtų žymiai pasikeitę ar netgi būtų buvę atmesti kaip išaugti vaikiški rūbai, tačiau ir tokiu atveju kūrybinėje mąstytojo biografijoje jų vaidmuo būtų buvęs reikšmingas.